

Litoměřické podzemí

Filip Hrbek – Kamil Podroužek

Pojmy sklep a sklepení jsou dnes automaticky spojovány se suterénem, ale historicky jde o název pro prostor klenutý a nebylo nutné, aby byl pod úrovní terénu. V takovém případě se používal pojem „sklep podzemní“, ale v případě, že byl sklep v přízemí, byl označován jako „sklep suchý“ či „sklep při zemi“. Klenutý prostor býval také v patře, kde plnil funkci komory, skladovací nebo ložné, ve které byly uloženy v truhlách svršky a také se v ní přespávalo. Proto v tomto případě používáme termín „podzemí“ a nikoliv „sklepení“.

Podzemí v Litoměřicích

Ve středověku se většina obchodu provozovala na trzích náměstích a ta tak svou rozlohou odpovídala ambici obchodních transakcí, které na nich mohly probíhat. Z toho důvodu chtěl každý měšťan mít zboží uskladněno co nejbližší náměstí a pod domy se již od středověku budovaly sklady a velmi záhy také klenutá, podzemní sklepení. U domů v obchodních městech jako byly Litoměřice, platilo, že podoba sklepení odpovídala většinou druhu a množství zboží, se kterým měšťan – vlastník domu – obchodoval.

Celkový rozsah litoměřického podzemí lze jen těžko určit. Prostory jsou pod téměř každý domem v mnoha úrovních – záměrně neříkáme v podlažích, protože úrovně nejsou pevně stanoveny, přechází se z vyšší do nižší úrovně, pak zase opačně, abychom následně sestoupili ještě hlouběji. Jednotlivé chodby vybíhají zpod domu někde jen jednotky metrů, ale na jiném místě až 35 metrů, a to nejen v podélné ose domu, ale někdy i pod dům sousední. Sklepy byly užitnými prostory a tak procházely neustálými proměnami. Můžeme zde tedy narazit na středověké lomené klenby, i lité betonové klenby z 20. století.

Podzemí bylo naposledy komplexně zmapováno v roce 1916 po zborcení části staré radnice (současné Oblastní muzeum). Dnes je tento mapový podklad ztracen. Další mapování proběhlo při asanaci historického jádra Litoměřic v 50. letech 20. století, ale to již naráželo na zazděné průchody, změny způsobené uložením kanalizace apod. V dalších desetiletích postupně docházelo k dílčím mapováním a zajištění sklepů historicky necitlivými nástřiky betonu a místy i zalití betonem na prkenné bednění. V 80. letech pak došlo k cílenému propojení sklepů v části jižní strany náměstí, aby vznikl prohlídkový okruh s lapidáriem. Běžně mezi sebou sklepy jednotlivých domů propojeny nebyvaly a k jejich propojení docházelo například ve chvíli, kdy je vlastnil jeden majitel, nebo když bylo město vyhlášeno pevnostním městem, kdy byly sklepy propojeny z vojenských důvodů, což se Litoměřicím také v minulosti stalo. Kromě klasických chodeb a skladů jsou v litoměřickém podzemí na některých místech i středověké a renesanční stoky, které dodnes plní svoji funkci (například pod baštou zvanou Baba nebo pod parkány). Nyní přístupná prohlídková trasa pod Kalichem má 309 metrů, druhá prohlídková trasa vede z restaurace Radniční sklípek a měří 366 metrů.

Podzemí pod domem Kalich

Pod domem Kalich se sklepení postupně rozšiřovala v závislosti na tom, jak se měnilo využívání domu. V dobách Mrázů z Milešovky, kteří si dům nechali renesančně přestavět,

sloužily podzemní sklepy zejména ke skladování vína. Když se z domu Kalich stalo sídlo solního úřadu, který dohlížel na obchod se solí na Labské cestě, začalo sklepení sloužit nejen ke skladování soli, ale patrně také jako rychlé spojení s přístavem. Oficiální název úřadu zněl „Císařského a královského apoštolského Veličenstva celní městský úřad pro solní a nápojovou daň“ a sídlil zde v letech 1799–1830. Po zrušení úřadu bylo jeho označení přeneseno na boční stěnu podloubí u hlavního vstupu do radnice, kde ho můžete vidět dodnes.

Pod domem je několik úrovní podzemních prostor, jejichž hloubka je podobná jako výška nadzemní části domu (35 metrů). Zároveň částečně využívají propojení se sklepením sousedního domu a vybíhají až pod náměstí a na druhou stranu až k patě parkánů. Díky sklepům se lze ze vstupu v dolní síni Kalichu dostat až k patě parkánů a vyjít ven u bývalého barokního mlýna v dnešní Jarošově ulici. Tato chodba patrně sloužila i k navážení zboží, dosahuje délky 77,2 metrů a jedná se o doposud nejdelší známou chodbu v litoměřickém podzemí, která byla ražena horníky jako štola od paty hradeb z údolí Pokratického potoka. Dnes jsou části podzemních sklepení pod tímto domem využívány jednak pro provozní potřeby městského úřadu, ale je zde i expozice o historii dolu a podzemní továrny Richard.

Nejvýše položené prostory

I v nejvýše položeném podzemním klenutém prostoru se v době, kdy zde sídlil solní úřad, skladovala sůl v tzv. prosticích, neboli bečkách soli. Jde o starou českou míru určenou k odměřování objemu a váhy dopravované soli. Její používání je doloženo v Prachaticích na Zlaté stezce v 17. století, kde činila asi 122,8 l. Objem prostice soli dopravované po vodě byl větší, dle záznamů z Horšovského Týna činil asi 172,8 l. Centýřová, neboli „malá“ prostice měla objem asi 57,6 l, což činí asi 56 kg soli. Název je odvozen z bedněné soudkovité nádoby určené k dopravě soli, která má svůj původ ve východních Alpách. K výrobě lubů se používalo dřevo z jehličnanů, bednění bylo svázáno lískovými nebo vrbovými obručemi. Prostice v muzeu Zlaté stezky ve Waldkirchen jsou vysoké asi 50 cm, v nejširším místě mají průměr 60 cm a vejde se do nich až 70 kg drcené soli.

Právě pro potřeby mnoho let trvajících navážení soli v prosticích či bečkách a v předchozích staletích i vína v sudech, byla patrně opracována ostění dveří do a z této místnosti, která jsou velmi atypická (mají soudkovitý tvar). Teprve v roce 2024 zde byly odkryty třetí, částečně zazděné dveře do této místnosti. Podle skladby ostění se můžeme domnívat, že jde o starší navážecí vstup, kam byly druhotně osazeny zbytky ostění z jiného portálu, patrně při renesanční přestavbě domu Mrázy z Milešovky. K jeho zabetonování došlo v 70. či 80. letech. V této místnosti v té době byla rozvodna elektřiny pro úřad, která byla ukotvena i do stropu.

Nově přístupná část sklepení

Jedná se o část sklepení, která nebyla až do roku 2024 přístupná veřejnosti. Podle způsobu skladby a použitého stavebního materiálu se jedná o starší část sklepení, která byla původně přístupná z budovy dnešního informačního centra, patrně ještě před přestavbou v 16. století. Z této části pokračuje uzavřený úsek podzemí, kam není možné vstupovat z důvodu bezpečnosti. Kromě této zaslepené chodby je zde také shoz na zboží a topný materiál.

Na opačné severní straně (směrem k náměstí) odtud pokračuje užší chodba, která nás kolem původního vstupu do tohoto sklepa (zazděné schody) dovede k neobvyklému stavebnímu prvku, který se v podzemích běžně nevyskytuje – k otevřenému topeništi s kouřovými sopouchy vyústěnými do podloubí před dnešním infocentrem. Jde patrně o starší kalorifer – zařízení, které ohřívá vzduch, který následně slouží k vytápění jiného prostoru. V tomto případě se jednalo o pec s nízkou cihlovou kupolí – želvou, která byla druhotně vložena do úzkého prostoru starší skladovací komory vedle schodiště. Klenba pece byla zasekána do stěn komory. Pec ohřívala vzduch v komoře a ten už jako teplý odcházel sopouchy v koutě vzhůru do místnosti v přízemí (dnešní informační centrum), kde ohřívával kachlová kamna bez nutnosti do nich přikládat přímo v místnosti a dělat tak nepořádek a bez nutnosti nosit uhlí ze sklepa do patra. Druhým sopouchem byl odváděn dým do komína, který patrně ústil i do podloubí. Pec byla vytápěna uhlím. Mohla být samozřejmě využívána i k pečení chleba, ale spíše jen výjimečně. Za pozornost zde stojí také silná vrstva omítky zcela zčernalá od sazí a i samotná konstrukce, která využívá i dřevěného překladu.

Nejnižší položené prostory

Nejnižší položenou a patrně i nejdelší chodbou (77,2 m) celého litoměřického podzemí je navážená chodba. Sloužila jednak k navážení soli v době, kdy zde sídlil solní úřad, ale patrně také jako rychlé spojení z úřadu do přístavu, který začínal fakticky již v místech, kde dnes vede železniční trať Lysá nad Labem – Děčín. Důležitost rychlého spojení s přístavem vynikne o to více, když si uvědomíme, že ulice Máchovy schody byla proražena až v 19. století a cesta z úřadu do přístavu vedla do té doby jen mnohem delší oklikou. Minimálně vstup do této chodby od bývalého barokního mlýna byl upravován ještě v polovině 20. století.

Použité prameny:

Kamil Podroužek – Andrea Březinová – Adéla Hauptmannová, Operativní dokumentace nálezové zprávy, Dům Kalich, CDDKD, FF UJEP v Ústí nad Labem, 2023.

Litoměřice – Asanační plán historického jádra města, podsklepení objektů, SÚRPMO, 1953-54, Plánový archiv Generálního ředitelství Národního památkového ústavu.

Litoměřice – Zajištění podzemí města Litoměřic, 1968, soukromý archiv.

Litoměřice, Dům č.p. 15 „Kalich“, Zaměření stávajícího stavu, SURPMO, 1977, soukromý archiv.

Litoměřice, č.p. 17, Mírové náměstí, zaměření skutečného stavu, Architektonická služba Praha, 1987, soukromý archiv.

SOkA Litoměřice se sídlem v Lovosicích, AM Litoměřice, kt. 3, stavební spis domu č.p. 15.

Použitá literatura:

Gustav Hofmann, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Plzeň a Sušice 1984.

Petr Honč, *Solní smlouva a správa Cassa Salis v letech 1630 – 1710*, Folia Historica Bohemica 31, 2, Praha 2016.

Kamil Podroužek – Filip Hrbek – Jan Peer – Jan Horák, *Dům Kalich*, Ústí nad Labem 2024 (v tisku).

Oldřich Kotyza – Miroslava Langhammerová – Jan Smetana – Jindřich Tomas, *Dějiny města Litoměřic*, Litoměřice 1997.

Johann Evangelista Schlenz, *Dějiny založení biskupství litoměřického*, díl I., Varnsdorf 1912.

Otakar Votoček, *Litoměřický „Kalich“ a jeho obnova*, Zprávy památkové péče, 4/XV, 1955.